

## ROZDZIAŁ III

### LATA 1939–1941

## B. Przesiedlenia i tworzenie gett

**P**olityka władz okupacyjnych wobec ludności żydowskiej tuż po zakończeniu działań wojennych w Polsce niewiele różniła się od polityki wobec Polaków. Zgodnie z ustaleniami przeprowadzano masowe przesiedlenia ludności żydowskiej i polskiej z terenów bezpośrednio wcielonych do Rzeszy (zob. dok. 38). Od listopada 1939 roku wysiedlenia<sup>1</sup> ludności prowadzono w sposób zorganizowany i bezwzględny. Wysiedleńców gromadzono w punktach zbornych lub obozach przesiedleńczych, które mieściły się w barakach, więzieniach, kościołach, synagogach, a nawet pod gołym niebem. Ludzie przebywali w tych bardzo trudnych warunkach często przez kilka tygodni lub miesięcy. W ten sposób do lutego 1940 roku przesiedlono na tereny GG łącznie około 140 tysięcy Żydów z obszarów wcielonych do Rzeszy. W założeniach niemieckich tereny te miały być w przyszłości „Judenrein” („wolne od Żydów”) (zob. dok. 40).

Niemieckie plany dotyczące ludności żydowskiej zostały częściowo określone już 21 września 1939 roku w instrukcji Reinharda Heydricha dla grup operacyjnych Policji Bezpieczeństwa (zob. dok. 31). Szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (*Reichssicherheitshauptamt*, RSHA) polecił przeprowadzenie we wzmożonym tempie koncentracji Żydów w gettach zlokalizowanych w większych miastach, przez które przebiegają linie kolejowe. Wybranie takich właśnie miast było podyktowane planowanym na przyszłość „ostatecznym rozwiązaniem kwestii żydowskiej”. Jego form na razie w dokumencie nie precyzowano. Potrzebę tworzenia gett uzasadniono przede wszystkim względami

---

<sup>1</sup> Wysiedlenie – zob. słownik terminów.

bezpieczeństwa. Uznano, że istnieje konieczność przeciwdziałania udziałowi Żydów w „akcjach partyzanckich i rabunkowych” (zob. dok. 45). Tworzono wśród ludności żydowskiej poczucie zagrożenia ze strony Polaków, przekonano, że getta będą dla nich bezpiecznym schronieniem. Z drugiej strony rozpowszechniano fałszywe informacje, jakoby Żydzi byli nosicielami zakaźnych chorób i dlatego ich izolacja jest koniecznym środkiem zapobiegającym epidemiom. Przywoływano też argumenty natury ekonomicznej. Izolacja Żydów w gettach miała umożliwić lepszą kontrolę ich aktywności gospodarczej. Propaganda hitlerowska rozpowszechniała antysemicką opinię, że Żydzi nie lubią i nie chcą pracować. Ich koncentracja i izolacja miała więc być działaniem „wychowawczym”, polegającym na zmuszeniu ich do pracy i karności.

Na okupowanych ziemiach polskich Niemcy utworzyli ponad 400 gett; pierwsze powstało 31 października 1939 roku w Piotrkowie Trybunalskim<sup>2</sup> (zob. dok. 37). Następne w Puławach i Radomsku (grudzień 1939). Wiosną 1940 roku utworzono getta w Jędrzejowie, Wodzisławiu, Włoszczowie, Rakowie, Przedborzu, Łowiczu, Głownie, Bolimowie i Kiernozi. 8 lutego 1940 roku prezydent Łódzkiej policji Johann Schäfer wydał rozporządzenie, w którym wyznaczył teren getta w Łodzi oraz określił terminy i sposoby przeniesienia się do niego Żydów.

W bardziej skoordynowany i planowy sposób przystąpiono do koncentracji ludności żydowskiej w gettach w drugiej połowie 1940 roku. W sierpniu utworzono getta w miastach powiatu jędrzejowskiego, we wrześniu – opatowskiego, w październiku – mińskiego. Utworzenie getta w Warszawie planowano już we wrześniu 1939 roku. W kwietniu 1940 roku zaczęto wznosić pierwsze fragmenty murów wokół północnej, zamieszkałej głównie przez Żydów, części miasta, którą Niemcy uznali za „izolowany teren epidemiczny”. 2 października 1940 roku zgodnie z zarządzeniem gubernatora dystryktu warszawskiego Ludwiga Fischera przystąpiono do tworzenia getta w Warszawie (zob. dok. 42). W następnych dniach ulice Warszawy stały się widownią prawdziwej wędrówki ludów. Do „żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej” przesiedlono 138 tysięcy Żydów z innych części miasta. Polacy zmuszeni do zwolnienia lokali mieszkaniowych dla nowych lokatorów, w liczbie 113 tysięcy, zostali przesiedleni poza obręb getta, które stało się największym gettem w okupowanej przez Niemców Europie. Skupiono tu na powierzchni 307 ha około 400 tysięcy Żydów. Latem 1941 roku, w momencie największego zagęszczenia dzielnicy zamkniętej, liczyła ona około 460 tysięcy mieszkańców (według danych niemieckich, nawet

2 Wiele publikacji podaje datę 8 października 1939 roku jako termin utworzenia getta w Piotrkowie (tego dnia wyszło zarządzenie nadburmistrza miasta Hansa Drechsela o utworzeniu getta) lub datę obwieszczenia Zarządu Gminy Żydowskiej z 28 października 1939 roku; zob. dok. 37.

490 tysięcy). 16 listopada 1940 roku getto zostało odcięte od reszty miasta. Otoczono je murem trzymetrowej wysokości, podwyższonym dodatkowo o metr ogrodzenia z drutu kolczastego. Dostępu do getta strzegły od zewnątrz posterunki niemieckiej policji ochronnej (*Schutzpolizei*) oraz polskiej policji zwanej od koloru munduru granatową, a od wewnątrz – żydowska Służba Porządkowa (*Ordnungsdienst*), potocznie zwana policją żydowską. Teren zamieszkały przez ludność żydowską w Warszawie był niemal zupełnie pozbawiony drzew i roślinności, z granic getta wyłączono parki, ogrody i inne tereny zielone.

Do połowy 1941 roku w większych i mniejszych ośrodkach miejskich (a nawet wsiach) powstały „żydowskie dzielnice mieszkaniowe”, w których stłoczono ludność żydowską wysiedlaną z okolicznych terenów, a także deportowaną z Europy Zachodniej (zob. dok. 47). Od października 1941 roku do gett na Wschodzie deportowano Żydów z Berlina, Hamburga, Hanoweru, Dortmundu, Münster, Düsseldorfu, Kolonii, Frankfurtu nad Menem, Kassel, Stuttgartu, Norymbergi, Monachium, Wrocławia, Wiednia, Pragi, Terezina, Brna i Luksemburga. Żydzi niemieccy trafili do gett w Łodzi, Warszawie, Kownie, Mińsku, Rydze i innych. Większość deportowanych na przełomie 1941 i 1942 roku zaraz po przyjeździe była rozstrzeliwana.

Po agresji niemieckiej na ZSRR 22 czerwca 1941 roku z dawnych województw lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego utworzono dystrykt Galicja, który 1 sierpnia włączono do Generalnego Gubernatorstwa. Dawne województwo białostockie (bez Suwalszczyzny) włączono bezpośrednio do Rzeszy jako część Prus Wschodnich. W drugiej połowie 1941 roku przystąpiono do tworzenia gett na tych terenach, m.in. w Tarnopolu, następnie w Kołomyi, Śniatynie, Horodence, Tłumaczu, Lwowie i innych miastach Galicji Wschodniej (zob. dok. 48). Również na terenach Litwy i Białorusi Niemcy utworzyli getta, skupiając tam wiele tysięcy Żydów. 26 lipca 1941 roku utworzono getto w Białymstoku, we wrześniu w Wilnie, inne powstały m.in. w Szczuczynie, Grajewie, Tykocinie i Jasionówce.

Getta były jednym z głównych instrumentów wyniszczenia ludności żydowskiej. Warunki, jakie stworzono w odizolowanych dzielnicach, były podporządkowane niemieckim planom eksploatacji ekonomicznej Żydów, a następnie ich eksterminacji w ośrodkach zagłady.